

münket. Láttam, akárhogy is éljünk közöttük, gyűlölnék és megvetnek. Piszkos és betolakodott idegenek voltunk s azok maradtunk, akárhová mentünk.

Mielőtt elutaztam, délután nagyon csendes volt. Tudta, hogy megyek s most már én sem leszek számára. Arra kért maradjak vele. Most végre rájött élete értelmére s meg akarja szervezni mindazokat, akik kivülszakadtak fajtákon és nemzeteken, akiket mindig elkergetnek. Meg akarja szervezni a piszkos idegeneket. Ezeknél sem faj, sem vallás, sem nemzeti-ség, sem életforma nem számít. Vannak gazdagok, akik piszkos idegenek maradnak, akárhová mennek is, vannak rogyosok, akiket a szegények is kinéznek maguk közül. Valami más érték és mérték szerint kellene összeállítani a világot. Ha vele maradok, azt ígérte, éjt napot összeszes és megcsinálja. De nem maradhattam. Valami eltolt tőle, ugyanakkor, mikor nagyon vonzott még. Emlékszem a sokszínű lámpákra, amik, hogy a vonat kiszaladt, mind égtek. Láttam szemeiben a könnyeket, hogy elhagytam s most már talán sohasem viheti keresztül terveit. Megharagudott rám? Megbántottam? Valószínűleg sok szomorúságot okoztam neki, hogy elhagytam. De haragudni, haragudni ő sohasem tudott igazán. Sértődött volt inkább és undorodott. Haragudni — mondotta — csak buta meg rossz ember tud. A harag a kicsiknek való, mert primitív forma. A haragot belső szomorúsággal kell egyensúlyozni. Harag helyett szomorzkodni kell a világon, hogy ilyen.

Utoljára ismerőseimtől hallottam felőle. Az országuton látták, kis csapatot vezetett. Harmincan, vagy negyvenen lehettek, de ő ment elől. Zuhogott az eső, valamennyien lassan mentek és ő énekelt. Valami hajdani elátkozott csapatnak tüntek, kik lehettek? Dehát ez éppen olyan megfajthatetlen, mint ő maga. Lehet, rátalált arra a kis csapatra, a „piszkos idegenek“ külön társadalmára. Lehet, hogy megálmodott társadalmának álomalakjait vonszolta maga után a sáros uton, a zuhanó hideg esőben.

TRÉFA ES SZABADSÁG

Irtta: FEJTŐ FERENC

„A tréfa a liberális korszak átkos csökevénye“ — jelentette ki Göbbels a Harmadik Birodalom kulturkamarájának legutóbbi közgyűlésén. A német propagandaminiszter kijelentésével vitába szállni annál kevésbé óhajtottunk, mert véleményünk szerint lényegében igaza van. Nem, mintha a tréfa s mindaz a szellemi műfaj, amely belőle sarjadzott: a gunyirat, a szatíra, a komédia, burleszk, vaudeville, stb., nem mintha a kinevetés különféle módzata annak a történeti korszaknak specifikus terméke volna, amelyet Göbbels „liberális“ korszaknak nevez. A nevetés s a tréfa majdnem olyan régi, mint az emberiség s legalább olyan régi, mint a kultúremberiség. A politikai tréfa sem újkeletű: az arisztokrata s pánhellén Arisztófánesz a korabeli Athén vezetőembereit, politikusait, bölceit s plutokratáit karikírozta ki szindarabjaiban s oly veszélyesen megrongálta színpadi pamfletjeivel neves áldozatainak tekintélyét, hogy végül a községtanács beavatkozására s a színházi szabadság megrendszabályozására került sor. Igaz, hogy ezidőtájtban „demokrácia“ volt Athénben; s nem kevesen akadtak a

kipellengérezett politikusok között, akik az első sorokban ülve a hasukat fogva kacagták végig Arisztófánész rosszmájú s nem ritkán rosszszemű bohóságait. Az „abszolút“ uralkodók, a középkori zsarnokok köztudomászerűen kevéssé méltányolták az ellenük elkövetett tréfákat, — de az általános tilalom alól kivették csörgő sapkás bohócaikat, — nem tudva lemondani arról a pikáns s csaknem perverz élvezetről, hogy kissé megtépázva s való jelentőségére lohasztva lássák puffedt tekintélyüket. Hivatkozhatnék még a középkori farceokra, amelyekben „szentségtörő“ brutalitással tört fel a misztériumok komolyságától elgémberedett polgárokból a kétségbeesett s vad nevetési kedv. Beszélhetnék Boileauról, a Napkirály Parnasszusának „controlleur general“-járól (Sainte-Beuve), aki tréfásan kérte a szatirairók nevében királyát, ne uralkodjék oly „tökéletesen“, adjon már okot az elégedetlenségre, mert különben a szatirának az elégedetlenség és lázongás trágyájára szoruló fája elszenyved a Parnasszuson; egy Habsburg császárra is hivatkozhatnék, III. József-re, aki nem bánta, hogy kedélyes bécsie megtréfálják, mert, mint egy híres rendeletében kifejtette: a kritika bármely formája csak a hamis tekintélyt rombolhatja össze, aminthogy a kártyavárat a szél legcsekélyebb rebbenése is feldöntheti, de a Bécsi Burg a viharban is szilárdan áll. Nem, a tréfa, a szatira, a guny valóban nem a liberális szülöttje, de a liberális demokráciában érezte eddig leginkább otthon magát, a liberális demokráciában bontakozott ki, mint az emberiség nem egy más képessége is, eddig még nem ismert méreteiben, oly szociológiai funkciót teljesítve, amelynek fontosságát Göbbels nyilvánvalóan — s nagyon okosan, — nem becsüli le.

Miben állt ez a szociológiai funkció?

A tréfa, — ezzel a szóval jelölve mindazt a mozdulattal, irással, rajzzal, szóbeszéddel elkövetett ténykedést, amely azt, aki összefüggéseit érti s normális lelkiállapotban van, nevetésre ingerli, — a tréfa mindig meghasonlítást, összeférhetetlenséget, belső ellenmodást fejez ki. (Arra a kérdésre felelni, hogy azért nevetés-e valami, mert nevetünk rajta, vagy azon nevetünk-e, ami „in sich“ nevetés-e épp oly nehéz, s csaknem felesleges, mint arra a kérdésre, hogy: azért szép-e valami, mert nekünk tetszik, vagy az tetszik-e, ami tetszik, mert tőlünk függetlenül is szép?) A tréfa destruktív. Destruktív, mert leleplez, lehánt, a látszat mögött megmutatja a valót, feltárja az ember s a világ végzetes gyarlóságát; alapjában véve minden tréfa, alapjában véve minden nevetés — szomorú. Mennyire félreismerik a nevetést azok, akik a jókedv jeleként magyarázzák! A jókedvű ember, a boldog ember legfeljebb mosolyog; a szerencsétlen emberek nevetnek a legtöbbet. Kissé minden humor akasztófa-humor, — bevallása az emberi gyámoltalanságnak, pírútt a végzet előtt. A legjobb tréfa az, hogy az ember tréfál. A tréfa destruálja a látszatot, a röntgensugárzáshoz hasonlóan, átvilágítja testünket s kimutatja titkos betegségeinket. Az emberek a kinevettetésre furcsamód reagálnak. A legtöbben semmitől sem félnek annyira, mint a kinevettetéstől. Minél „nevetésesebbek“ igényeik, becsvágyaik, látszólagos életük, külsejük minél nagyobb ellentétben áll tárgyivaljukkal és képességeikkel, — annál jobban félnek a kinevettetéstől. Hányakat sebzett már halálra a nevetés, a mások levetkeztető nevetése! A tréfa a „kritikának“, az „analízisnek“ egy faja, fájdalmas, mint a kritika általában, de — s ez konstruktív szerepe, — a leghasznosabb eszköz a hamis látszatok, a tartuffkódás, az ünnepélyesség, a nagyképűség leleplezé-

sére.

Fink, az egyik német kabaré-humorista, akit már többször koncentrációs táborba csuktak s aztán megint kiengedtek, többhónapi kényszerszűnet után e szavakkal nyitotta meg műsorát: *Vorgestern waren wir zu, aber heute sind wir offen. Wenn wir heute wieder zu offen sind, so sind wir morgen zu.* Ártatlan szóvicc, — nem is különösen jó, — de mennyire kiballatszík belőle, mint egy kinzókamra ajtajának résén, az elnyomott szellem megkínzott sóhajtása! A nemzetiszocializmus akkor cselekszik következetesen, ha ilyen „ártatlan“ tréfákat se tűr meg, az ilyen parányi réseket is betömi rendszerén. (Finket azóta, alighanem véglegesen, ismét bezárták). A náciizmus ugyanis par excellence azoknak az embereknek uralma, akik önmagukban s oly mértékben neveltségeselek, hogy a kinevettetést nem viselik el. Mikor Jézus Krisztust a gazdag ifju megkérdezte, mondja el egy mondatban, mi az ő vallásának lényege, azt felelte, gyönyörű tömörséggel: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Ha tőlem kérdeznék, jellemezzem egy mondattal a demokratikus, a kulturember lényegét, azt felelném, hogy demokrata és kulturember (a kettőt teljesen azonosítom, ha nem is visszamenően, de a jelenkorra!) az, aki elviseli s legfeljebb szellemi visszavágással torolja meg neveltségessé tételeit. Tágabb fogalommal élve: a bírálatot. Ismétlem s hangsúlyozom, a tréfa, mindenfajta tréfa, a bírálat sajátosan kihegyezett, összesűritett neme. Történelmileg szervesen összefügg a „racionális“-nak nevezett szellemi magatartással. A tréfa nem más, mint szellemi levetkeztetés, s a levetkeztetett, leleplezett jelenség szembesítése előbbi, levetkeztetlen önmagával. Ha ma nyitlak leszünk, holnap be leszünk zárva: a könnyű szójáték is átvilágít a szituáción, a kabaréhumorista feltárta, milyen ellentét tátong nagyvilágias, szabad viselkedése és demokleszi, veszélyeztetett helyzete közt. De, hogy a kettő között ellentét tátong, — racionális felismerés. A valóság benső ellenmondásait, — amelyek, mint a szóból is kiderül *logikus ellentétek*, — a racionalizmus derítette fel. Hogy helytelen s neveltségeselek, hogy az ember nyerítsen, mert az ember beszél és a ló nyerit, — racionális felismerés. Irracionális beidegzettség mellett elképzelhető, hogy senkisémet ütköznék meg egy nyerítő emberen. Montesquieu Perzsa leveleiben csodálkozását fejezte ki azon, hogy a spanyol nők meztelen keblüket szemérmetlenül mutogatják, de a bokájukat irulva-pirulva rejtik el a kíváncsi szemek elől. A „perzsa“, a messziről jött, épeszű ember, az ész embere, aki elcsodálkozik az európai világ csodálatos félszégsegein. A racionalizmus megfelelést akar teremteni látszat és valóság, jellem és külsőségek között; a racionalizmus felbontja a tárgyak és személyek viselkedését és szembesíti őket észszerű lényegükkel. A racionalizmus ismerte fel egy fejlettebb fokán, hogy ép' az ellentétek, amelyek mindenütt fellelhetők, ép' az „ellenmondások“ mozgatják az életet. Nur insofern etwas in sich selbst einen Widerspruch hat, bewegt es sich, hat Trieb und Tätigkeit, — mondja a racionalizmus egyházatyja, *Hegel*, *Logik* c. művében. A bírálat, a logikus, észszerű bírálat nem egyéb, mint az ellenmondásos, meghasonlott valóság látszólagos egységének leleplezése, a világ megmozgatása magasabbrendű egység-kísérletek felé, — amelyek egysége azonban ugyancsak nem lesz végleges. A racionalisták világa tehát ellentétek küzdelmében szenvedő, neveltségeselek világ. A racionalisták világán reggeltől estig nevetni lehet, mint egy óriás méretű tragikomédián. A demokrácia (sajnos axiomatikusan kell itt sejtetnünk olyan összefüggéseket, ame-

lyek alaposabb és megindokoltabb kifejtésre szorulnának) nem egyéb, mint politikai racionalizmus... kísérlet a politikai valóság s a „józan“, a „kritikai“ ész követelményeinek összhangba hozatalára. A demokrácia a montesquieu-i perzsa a politikában. A demokráciában tehát, ép' mert küzdelem a hamis egységek s látszatok megszüntetésére, — a bírálatnak, s így a nevetésnek... a szellem szabadságának! — fontos funkciója van. A tréfa, még az igazságtalan tréfa is, hasznosan tépázza a tekintélyeket, a hagyományokat; vigyáz, hogy semmire merevedjen meg, senkire fuvalkodjék fel, a pathetikus, vidékies, barbár gesztusok levetkezésére, egyszerűbb, természetes viselkedésre nevel...

A nemzeti szocializmusba ép' olyan kevésbé illik a tréfa, mint vezére arcára a nevetés. A náciizmus az a szellemi magatartás, amely a racionális-demokratikus „ellentéteket“ s „ellenmondásokat“ parancsszóval és részben egy új, — vagy ha akarjuk, atavisztikus-magatartásnak, irracionális magatartásnak felidézésével szünteti meg. A náciizmus nem elemzi az ellentéteket, nem neveti ki a nevetségeset, hanem lelkes elragadtatással s komolysággal ünnepli, imádja. Az ember, aki nyert, a ló, aki ugat, az őrmester, aki orvost korbácsol, a munkás, aki önmagát pofozza, a soffőr, aki ágyut reggelizik vajkenyér helyett, a hóditó, aki, mint egy óriáskigyó képtelen megemészteni hóditásait; mindez a képtelenség nem, mint képtelenség (a credo quia absurdum, már egy kétségbeesett racionalista felkiáltása!) hanem, mint természetesség, mint legtermészetesebbség, fejezi ki a nemzeti szocializmus világát. Ez a világ nem tragikomédia, hanem fenkölt vitustánc. Ez a világ nem nevetséges (hivői szemében), hanem csodálatos. A demokrata humorizál, a náci megilletődötten lelkesedik. A náci tekintély olyan, mint az Ember Tragédiája istene: hódolat illeti, nem bírálat. Göbbels teljes joggal nézi le Vlimos császárt, aki türte, hogy a Simplicissimus nevetségessé tegye figuráját. Milyen kontár volt a Hohenzollern Kaiser az irracionálizmusban! Göbbelsnek igaza van. Quod erat demonstrandum.

ÉNEK A TÁTRA ALJÁN

Irtta: BERKÓ SÁNDOR

I.

*Hegyek... hegyek... amerre szem lát;
a báránypellegek
puha pihéi közé fúrják
ragyogó fejüket.
Sűrű fenyvesek árnya lomhán
úszik a zöld tavon,
ringat a táj s friss harmatával
lemossa homlokom
barna faláról mind a szennyet,
mit a hétköznapiok
paskoltak rá, s akár az erdők
száz színben csillogok...
Fekszem elnyúlva a gyepen és*